

Žolt Lazar*
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu
Danijela Aćimov
Tehnička škola, Kikinda

UDK 392.54:316.722 (497.113)
392.5:323.111(497.113)
316.356.2 (497.113)
DOI: 10.19090/gff.2017.2.397-410
Originalni naučni rad

MEŠOVITI BRAKOVİ U VOJVODINI KAO INDIKATOR INTERKULTURNE KOMUNIKACIJE

U radu su predstavljene opšte odredbe interkulturalnosti, interkulture komunikacije, braka i mešovitog braka. Pažnja je usmerena ka opštim uslovima koji pogoduju sklapanju mešovitih brakova, kao i uslovima koji ih sputavaju. U fokusu razmatranja su mešoviti brakovi u Vojvodini i odlike heterogamije koja se pojavljuje u ovom regionu, a analiza je izvedena na osnovu dostupnih podataka Popisa stanovništva u Srbiji iz 2011. godine. Posebna pažnja posvećena je učestalosti heterogenih brakova u odnosu na ukupan broj sklopljenih brakova u Vojvodini za period od 2003. do 2013. godine. U radu se takođe razmatraju neki pokazatelji ispoljavanja interkulturalnosti u mešovitim brakovima i ukazuje se na potrebu i moguće pravce njihovog detaljnijeg proučavanja.

Ključne reči: brak, mešoviti brak, heterogamija, interkulturalna komunikacija, Vojvodina

INTERKULTURALNOST KAO KOMUNIKACIJA

Interkulturalna komunikacija u Vojvodini nije samo pretpostavka, već način života. Jedan značajan deo populacije u severnoj srpskoj pokrajini svakodnevno se suočava sa potrebom izgradnje interkulturnih kompetencija: to su supružnici koji žive u mešovitim brakovima, kao i njihovi potomci. Mešoviti brakovi stvaraju posebne uslove za razvoj interkulture komunikacije, ne samo zbog zbližavanja partnera različitih kultura, već i zbog toga što utiču na stvaranje čitave mreže društvenih odnosa među srodnicima i prijateljima partnera iz heterogamne veze.

Pojam interkulturalnosti korespondira sa praksom dijaloga, međuuticaja i razumevanja različitih kultura. Aleksandra Đurić Bosnić ističe da interkulturalnost predstavlja „pokušaj suptilne teorijske intervencije u prostoru savremene društvene prakse, uspostavljenih ili tek slučenih modela komuniciranja, mišljenja i delanja“ (Đurić Bosnić, 2011: 5). Koković bliže određuje pojam interkulturalizma i podvlači da se radi o kulturnoj politici koja je usmerena prema interkulturnom društvu, u

* zolt.lazar@ff.uns.ac.rs

kojem se više kultura nalazi u fazi dijaloga i traganja za novom kulturnom sintezom (Koković, 2011: 42). Ne gajeći iluzije, autor ističe da je interkulturalizam ostvariv samo ako za njega postoji podjednako interesovanje svih učesnika, odnosno „ako se razvija kao praksa koja proizilazi iz života društvenih zajednica, stvarne okrenutosti ljudima i njihovim potrebama, a ne kao projekat ‚zaštite, očuvanja, umirivanja‘ manjina“ (Koković, 2005: 216).

Da bismo neku komunikaciju označili interkulturnom, po mišljenju Sare Vihelman, pažnju bi trebalo usmeriti na nivo koji će nam omogućiti da ljude ne posmatramo izdvojene iz njihovog okruženja, već kao deo grupe, društva i kulture koja ih oblikuje. Ona podvlači da pritom ne smemo sagovornika prikovati uz gledište koje navodno odgovara njegovoj kulturnoj pozadini, jer bi nas to odvelo u kulturifikaciju (Wiechermann, 2009: 320).

POJAM I KARAKTERISTIKE MEŠOVITOG BRAKA

Brak, mada intimna zajednica dvoje ljudi, može biti pod uticajem velikog broja ličnih i društvenih faktora. Čuveni britanski antropolog Redklif-Braun ističe da su svi društveni odnosi čoveka prema čoveku deo društvene strukture: „Poseban društveni odnos među dvema osobama (sem ako one nisu Adam i Eva u rajskom vrtu) postoji samo kao deo široke mreže društvenih odnosa, obuhvatajući mnoge druge osobe, i zapravo tu mrežu smatram predmetom naših istraživanja“ (Redklif-Braun, 1982: 266). Polazeći od ideje da se društveni odnosi posmatraju i opisuju s obzirom na ponašanje osoba koje su u vezi, Redklif-Braun podseća da se i oblik društvene strukture prema tome može opisati pomoću obrazaca ponašanja kojima se pojedinci i grupe povinuju u međusobnom kontaktu (Redklif-Braun, 1982:276).

Brak najčešće predstavlja osnovu na kojoj počiva porodica, ali je i u tesnoj vezi sa pozicioniranjem pojedinca u društvenoj strukturi, kako za supružnike koji sklapaju brak, tako i za njihove potomke. Kao jezgro oko kojeg se formira i izrasta novi život, ali i novi društveni odnosi, brak utemeljuje porodicu i predstavlja „okvir biološke reprodukcije koja je nužan uslov postojanja i istorijskog trajanja društva“ (Petrović, 1985:7). Transformacije kroz koje poslednjih decenija prolazi određenje braka, ne znače da je partnerski odnos kao takav, a još manje porodica, izgubila značaj u savremenom društvu, kao ni svoje funkcije i smisao. Ona je i dalje najznačajnija, najprimarnija grupa svakog pojedinca i mesto „gde se razvijaju funkcije koje biološku jedinku transformišu u društveno biće“ (Segalan, 2009: 279).

Pod pojmom ‘mešoviti brak’ danas se pretežno podrazumeva “brak sklopljen između supružnika koji su različite etničke ili verske pripadnosti” (Drljača i Medar, 2002: 4). Sinonim za mešoviti brak često je heterogamija, termin nešto

šireg obima, koji označava „sklapanje braka između pripadnika različitih društvenih osobina” (Petrović, 1985: 8). Osim termina ‘etnički mešoviti brakovi’ u literaturi srećemo i druge pojmove koji označavaju istu pojavu: etnički heterogeni brakovi, interetnički, egzogamija (Mrđen, 2010), ali i binacionalni (Martinez Hernandez, 2009) i etnoheterogamija (Drljača i Medar, 2002), a označavaju brak sklopljen između supružnika koji pripadaju različitim nacionalnostima i/ili etničkim zajednicama. Nasuprot tome, pojmovi homogamija, homogeni ili endogeni brak odnosi se na brak između supružnika iste nacionalnosti.

Određeni društveni uslovi pogoduju ili pak otežavaju sklapanje etnički mešovitih brakova. Najpodrobniju analizu opštih odlika mešovitih brakova daje Ruža Petrović u studiji *Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji*, vodeći računa o širem spletu faktora i uticaja na zasnivanje mešovitih brakova. Autorka najpre ističe da za postojanje homogamije među različitim narodima koji žive u istoj široj zajednici postoje brojni uslovi i da su oni najčešće isprepletani, kao i da deluju istovremeno, nekad i u istom pravcu, a ponekad tako da potiru međusobne uticaje. Analitički ih deli na teritorijalne, demografske, društvene, etno-kulturalne i lične i emotivne (Petrović, 1985:10).

Kod *teritorijalnih uticaja* na prvom mestu je kao početni uslov bliskost, jer omogućava da se odnosi uspostave. Sama blizina nije dovoljna, ali jeste nužna da bi delovanje drugih činilaca moglo da se ispolji. Petrović podvlači da etnički sastav stanovništva užih društveno-teritorijalnih celina, zaključno sa naseljem kao najmanjom, imaju specifičan značaj za sve etničke procese (Petrović, 1985:10). U zavisnosti od tipa naselja, ali i tipa naseljenosti određenog mesta, susreti različitih grupa ili njihova diferenciranost može da doprinese ili oteža heterogamiju.

U pogledu *demografskih uticaja*, brojnost je kvalitet grupe tj. naroda koji na poseban način utiče na učestalost heterogenih brakova. Značaj brojnosti pripadnika etničke grupe, kombinovan sa odlikama naseljenosti, ogleda se u stvaranju mogućeg biološkog okvira za izbor supružnika. Autorka pravi razliku između života velikih i malih grupa u pogledu funcionisanja celokupnog sklopa društvenih odnosa – u odrastanju, školovanju, braku, radnom životu, susedstvu, prijateljstvu. Pripadnici velikih etničkih grupa te društvene odnose ostvaruju najčešće u okviru svoje zajednice, dok ih etničke grupe sa malim brojem članova ostvaruju u etnički heterogenoj sredini, pa potpuna zatvorenost nije moguća (Petrović, 1985:12).

Razmatrajući *društvene uslove* koji utiču na stopu heterogamije, Ruža Petrović daje primat etničkim odnosima na opštedruštvenom planu (Petrović, 1985:12). U okviru opštedruštvenih uslova posebno se razmatra stepen društveno-ekonomskog razvoja, a na to se nadovezuju razlike u posedovanju društvene moći u materijalnim prilikama, načinu života i obrazovanju, tako da grupa u povoljnijem

položaju naglašenije utiče na društveni proces i razvoj (Petrović, 1985:13). Povoljan uticaj na heterogamiju može da ima specifično orodavanje pripadnika različitih naroda i veroispovesti, putem kumstva i pobratimstva. Nisu ni svi delovi društvene strukture u istoj meri skloni heterogamiji, a verovatnoću da će se pojedinac opredeliti za takav brak, pored teritorijalnih, demografskih i opštedruštvenih odnosa, povećava još i njegovo/njeno mesto u društvenoj podeli rada, zanimanje i obrazovanje (Petrović, 1985:13).

U pogledu *etno-kulturnih činioca* koji utiču na heterogamiju, Ruža Petrović na prvom mestu izdvaja etničku bliskost, opisujući je kao „istovetnost ili srodnost šireg etničkog sklopa porekla“ (Petrović, 1985:14). Od izuzetnog značaja je jezik koji povezuje članove grupe u zajednicu i deli ih od ostalih, tvoreći na taj način najprepoznatljivije spoljašnje obeležje etničke pripadnosti. Ona navodi da je uslov visoke heterogamije malih etničkih grupa u heterogenom društvu upravo činjenica da se, pored maternjeg jezika koji grupa upotrebljava, po pravilu poznaje i upotrebljava jezik šireg okruženja (Petrović, 1985:14). Tradicija je takođe od izuzetne važnosti, jer vrši poseban uticaj preko vrednosnog sistema. Grupa će biti sklonija heterogamiji ili pak homogamiji, u zavisnosti od osobenosti tradicije i njene prisutnosti u životu pripadnika etničke zajednice. Jači uticaj tradicije dovodi do nižeg stepena heterogamije, ali je takođe uočeno da je kod urbanog stanovništva heterogamija češća neko kod ruralnog, što se objašnjava slabljenjem tradicije i njenog sistema vrednosti.

Religija je svakako od posebnog značaja za heterogamiju, kako u sadejstvu sa etničkim osobenostima, tako i uopšte. Etničke grupe koje pripadaju istoj konfesionalnoj pripadnosti svakako imaju više šanse za heterogamiju, od onih čije su religije u određenoj konfrontaciji. Važno je obratiti pažnju i na aktuelni uticaj koji religija ima na pripadnike određene etničke grupe, kao i da li je njen uticaj u savremenom društvu smanjen ili pojačan u odnosu na raniji period, usled istorijskih i društvenih prilika.

Ruža Petrović posebnu pažnju pridaje obeležju koje pripada i opštedruštvenim i etnokulturnim činiocima, a to su osobine braka i porodice po etničkim grupama. „Opšte odlike braka: njegova rasprostranjenost, tipovi braka, prosečna starost neveste i mladoženje, stabilnost braka, na primer, zatim odlike porodice kao što su njena veličina, odnosno broja dece u braku, porodični sastav domaćinstva, generacijski sastav porodice, povezanost sa srodničkim krugom, zatim prevladajući tip odnosa muž-žena, roditelji-deca, braća-sestre, stvaraju tipove braka i tipove porodica koje prevladaju u društvu ili grupi. Ove odlike braka i porodice stoje, sa jedne strane pod uticajem opštedruštvenih činilaca, ali, sa druge strane, pod uticajem tradicije i religije, što su etničke osobenosti.“ (Petrović,

1985:16) Autorka zaključuje da je „jednakost ili slična društvena osobina veoma značajna za sklapanje etnički mešovitog braka“ i u obrazloženju navodi da je to tako „jer ublažava moguće razlike i značaj koji supružnici pridaju etničkim osobenostima. Otuda je logična pretpostavka da će se dve etničke grupe povezati ukoliko se početnom uslovu teritorijalne blizine priključi istovetnost, bliskost ili sličnost specifičnih etničkih odlika kao što su šire poreklo, jezik i religija.“ (Petrović, 1985:107)

Poslednju grupu činilaca koji doprinose heterogamiji Petrović je označila kao *lične, emotivne faktore*. Oni su bitni ne samo za sklapanje mešovitog braka, već i za spremnost na usklađivanje i prevazilaženje mogućih razlika koje se mogu pojaviti u ovakvoj vezi. Iako u svojoj analizi nije posvetila posebnu pažnju ovim faktorima, autorka ističe da su za pojedinca oni na prvom mestu, kao neposredni uzrok sklapanja braka, odnosno da su među neposrednijim kriterijumima za izbor bračnog druga (Petrović, 1985:16-17).

Na osnovu analize koju je ponudila autorka, zaključuje se da je heterogamija nejednako zastupljena u određenim delovima društvene strukture i da će se „najveći broj mešovitih brakova sklopiti između istih delova društvene stratifikacije različitih etničkih grupa i onim njegovim delovima kod kojih je etnička tradicija najmanje prisutna. Heterogamija će, sem toga, utoliko biti viša ukoliko se ostalim uslovima priključi srodnost ili bliskost u etno-kulturnim osobenostima, poreklu, jeziku, religiji, tradiciji i sistemu vrednosti. Ukoliko su etno-kulturne razlike veće i ukoliko su životni interesi pojedinih grupa manje usklađeni ili čak u sukobu, ili bili sukobljeni u prošlosti, etnički mešoviti brakovi biće ređi.“ (Petrović, 1985:13)

U pogledi činilaca koji nepovoljno utiču na heterogamiju, Ruža Petrović navodi visok stepen agrarnosti, pretežno ruralno društvo sa veoma niskom urbanizovanošću stanovništva, jače prisustvo uticaja religije i etno-kulturne osobenosti, a tome se priključuju i odnosi između pojedinih etničkih grupa na institucionalnom makro nivou, sa brojim nerešenim pitanjima i sukobima interesa (Petrović, 1985:125). Nepovoljno delovanje, smatra autorka, imaju i etnički stereotipi, kako o osobinama grupe u celini, tako i o osobinama braka i porodice, te naglašava da iako su u osnovi posledična pojava, jednom stvoreni imaju i uzročno delovanje na etničke odnose. Posmatrajući prepreke heterogenim brakovima, autorka ističe da bez obzira koja je grupa uslova preovlađujuća – opštedruštveni ili etnički skup činilaca, razlike u osobenostima braka i porodice koje se javljaju u

određenim etničkim grupama uvek postaju prereka za sklapanje mešovitog braka (Petrović, 1985:16).¹

U zavisnosti od demografske situacije na određenoj teritoriji i preovlađujućih kulturnih obrazaca u vezi sa brakom uopšte, ali i brojnih drugih društvenih i psiholoških faktora, učestalost mešovitih brakova može da bude različita, kao i tendencije njihovog povećanja, smanjenja ili čak i izostanka. Zbog toga Ruža Petrović smatra da je „početni uslov etnički mešovitih brakova diferencirana etnička struktura stanovništva, a u kojoj će se meri ona preneti na mešovite brakove zavisi od ostalih činilaca” (Petrović, 1985:126). Ipak, kada se realizuju, mešoviti brakovi predstavljaju sponu ne samo između supružnika različitih etničkih i konfesionalnih pripadnosti i njihovih srodnika, već povezuju i šire društvene zajednice kojima supružnici pripadaju. Ruža Petrović naglašava da su mešoviti brakovi „jedino sredstvo etno-biološke i veoma važno sredstvo etno-kulturne homogenizacije“ (Petrović, 1985:17), Dušan Drljača i Irena Medar smatraju da su mešoviti brakovi vid prevazilaženja grupne zatvorenosti (Drljača i Medar, 2002: 1), a Snježana Mrđen ističe da brojni sociolozi smatraju da su etnički mešoviti brakovi najbolji pokazatelj „izravnih relacija između različitih etničkih grupa“ (Mrđen, 2010: 255).

MEŠOVITI BRAKOVI U VOJVODINI

Današnja teritorijalna koncentracija etničkih grupa u Vojvodini posledica je planiranog i sistematskog naseljavanja u bližoj i daljoj prošlosti. Poslednjih sto godina karakteriše porast brojnosti srpskog naroda, dok brojnost ostalih etničkih grupa opada. Udeo autohtonog stanovništva u ukupnom broju današnjih stanovnika Vojvodine veoma je mali, a većina današnjih porodica ima nekog pretka koji je u Vojvodinu došao iz zemalja bližeg ili daljeg okruženja. Ipak, istraživanja (Lazar, 2007; Lazar, 2009; Sokolovska, 2010) su pokazala da Vojvodani sebe doživljavaju kao državljane Srbije „kojima je etnička ili rasna pripadnost u drugom planu, koji kao skup građana vrše svoja građanska prava i čija politička filozofija se temelji na principu da deo (pojedinaac) prethodi celini (država)“ (Sokolovska, 2010: 203). Mada postoje određeni vidovi nenasilne asimilacije od strane većinskog naroda, oni

¹Među činiocima koji umanjuju mogućnosti za sklapanje mešovitih brakova, a nisu etničke prirode, Drljača i Medar navode još i različit odnos prema bračnom uzrastu neveste (uobičajen ženski seniorat ili maloletnost supružnika), specifičan stav prema domazetstvu (situacija u kojoj suprug živi u roditeljskoj kući supruge – prim. autora), različitost u pogledu imovinsko-pravnih odnosa, razvoda i slično (Drljača i Medar, 2002: 3)

ipak ne ugrožavaju mogućnost interkulturalne komunikacije. Može se zaključiti da se akulturacija u Vojvodini pojavljuje u specifičnoj kombinaciji izvornih kulturnih crta etničkih grupa i većinskog srpskog naroda. Ova svojevrsna mešavina stvara novu kulturnu celinu koja relativno dobro funkcioniše. Interkulturalna komunikacija u Vojvodini može se oceniti kao difuzna, ali bez ekstremnih oblika ponašanja i uz standardno angažovanje većine članova svih kultura. U tom smislu “[t]ok interkulturalne komunikacije ima oblik jedne specifične mešavine progresivnog prilagođavanja i stabilizovanog pluralizma” (Sokolovska, 2010:235).

Ovakva društvena klima svakako pogoduje zasnivanju dobrih međuetničkih odnosa i njihovom razvoju i čini mogućim prelaz od multikulturalizma ka interkulturalizmu. To podrazumeva i podsticaj za donošenje ličnih odluka koje nisu sputane tradicijom, stereotipima ili religijskim uverenjima, pa želja da pojedinac stupi u mešoviti brak u Vojvodini uglavnom ne nailazi na protivljenje porodice, niti osudu okoline ili šire zajednice.

Tradicija mešovitih brakova u Vojvodini veoma je duga. Analizirajući mešovite brakove na području Jugoslavije, Ruža Petrović ističe da je u (tadašnjoj, prim. aut.) SAP Vojvodini heterogamija izuzetno visoka, te da je već 1956. godine iznosila 17,3%, odnosno da je svaki šesti brak bio heterogen, kao i da je heterogamija u Vojvodini bila dvostruko viša od opšteg nivoa u zemlji (bivšoj SFR Jugoslaviji; vidi Petrović, 1985: 69). Do 1981. godine heterogamija u Vojvodini konstantno raste² (tabela 1):

Tabela 1. Uporedni pregled procenta etnički mešovitih brakova u Srbiji i Vojvodini (izvor: Petrović, 1985: 58)

		godina																						
		1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966-69	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Srbija		8,3	9,3	9,8	10,6	10,6	11,0	11,9	12,0	12,1	11,8	-	11,2	11,6	11,9	11,9	12,2	12,5	12,9	12,8	13,3	13,8	13,3	13,0
Vojvodina		17,3	17,9	18,8	20,0	20,2	21,3	22,4	22,7	23,2	23,3	-	24,0	24,4	25,2	26,0	25,9	25,5	26,4	26,7	27,2	27,8	27,2	27,3

Obrazlažući ovako visoku stopu heterogamije, autorka naglašava da su svi uslovi za sklapanje mešovitih brakova u Vojvodini povoljni i udruženi. Na prvom mestu izdvaja etničku strukturu koja je „naglašeno heterogena čak i za

²I Snježana Mrđen navodi da je Vojvodina do 1990. godine imala najveći udeo interetničkih brakova na prostoru bivše Jugoslavije, tačnije 25% od ukupnog broja sklopljenih brakova, dok je na ostalim prostorima ovaj trend bio ispod 20% (Mrđen, 2010: 257).

jugoslovenske uslove. . . Vojvodina 1981. nije imala ni jednu monolitnu opštinu (sa 90% pripadnika jedne grupe u stanovništvu) i samo pet opština sa 80-89% pripadnika jedne grupe, što je inače preovlađujući slučaj u ostalom delu SR Srbije.“ (Petrović, 1985:74) Povoljni uslovi za sklapanje mešovitih brakova stiču se i u grupi društvenih uslova koji su bili izraženi u Vojvodini za vreme SFR Jugoslavije, a odnose se na nagli porast stepena urbanizacije, deagrarizaciju, uticaj stalnih migratornih talasa i procesa, porast opšteg nivoa obrazovanosti stanovništva i povećanje ličnih sloboda pojedinca; pored toga, već prisutnoj tradiciji mešovitih brakova u Vojvodini značajan podsticaj dalo je i ustaljivanje prakse sklapanja građanskog braka (Petrović, 1985: 74). U daljoj analizi Petrović razmatra rasprostranjenost i kretanje heterogamije po etničkim grupama i zaključuje da postoji negativno slaganje sa brojnošću pripadnika grupe, odnosno da manje brojne grupe imaju viši stepen heterogamije. Takođe, uočila je da su „sve grupe nejugoslovenskog porekla i posebnih jezika, kao i sve četiri grupe kojima je Vojvodina matična teritorija (Slovaci, Rusini, Rumuni, Mađari)“ skloni heterogamiji, jer „usled svoje malobrojnosti žive u neposrednom dodiru sa drugim narodima, te ovako visoka heterogamija nije moguća bez potpune uključenosti u jugoslovensko društvo“ (Petrović, 1985: 77).

Istražujući etnički mešovite brakove na prostoru SFR Jugoslavije u periodu od 1970. do 2005. godine, Snježana Mrđen (2010) je uočila da Vojvodina i dalje prednjači, iako je došlo do smanjenja heterogamije. Takođe je zapazila da su Srbi u Vojvodini sve do 2001. godine bili najotvoreniji za mešovite brakove, kao i da su muškarci bili skloniji heterogamiji u odnosu na žene. Smanjenje heterogamije beleži se nakon 1990. godine, dakle nakon raspada Jugoslavije. Od tada Srbi u Vojvodini postaju zatvoreniji prema ostalim nacijama i etničkim grupama, ali i dalje je u severnoj srpskoj pokrajini udeo mešovitih brakova najveći u odnosu na sve teritorije bivše Jugoslavije.

Mešoviti brakovi u Vojvodini su važan pokazatelj akulturacije etničkih grupa. Na osnovu analize učestalosti etnički mešovitih brakova u Vojvodini u periodu od 1956. do 2004. godine, Valentina Sokolovska zaključuje da „nema nijedne etničke grupe koja bi bila van procesa heterogenizacije“ (Sokolovska, 2010:167), ali da nisu sve grupe podjednako sklone heterogamiji. Uključujući u svoju analizu i vremensku komponentu, Sokolovska ističe da „ona pokazuje smanjenje homogamije, s jedne strane, te povećanje broja sklopljenih mešovitih brakova kod sviju ispitivanih grupa. . . . Najveći procenat heterogamije etničke grupe ostvaruju u bračnosti sa Srkinjama.“ (Sokolovska, 2010:168)

Međutim, zbog raspada SFR Jugoslavije, ratnih dejstava koja su se odvijala i u neposrednoj blizini vojvođanske teritorije, kao i zbog priliva izbeglica iz bivših

jugoslovenskih republika koje su osetno izmenile demografsku strukturu stanovništva u Vojvodini, poslednja decenija XX veka ima poseban značaj za analizu akulturacije etničkih grupa u pokrajini. U ovom periodu uočava se najveći pad u indeksu asocijacije između Srba i Hrvata, mada je u prethodnom periodu bio u stalnom porastu. Beleži se i pad indeksa Rumuna prema Srbima, dok ostale posmatrane grupe beleže blago povećanje heterogamije sa Srbima. Kod Mađara je uočeno smanjenje heterogamije prema Hrvatima, dok se prema ostalim grupama beleži povećanje. Kod Hrvata se beleži opšti pad heterogamije prema svi grupama, osim prema Slovacima. Kod Crnogoraca je uočen porast heterogamije samo prema Srbima. U periodu od 2001. do 2004. godine nastavlja se zatvaranje Srba prema svim etničkim grupama, osim prema Crnogorcima, a smanjuje se i otvorenost Mađara prema drugim etničkim grupama; heterogamija kod Slovaka beleži opšti pad, jedino ostaje otvorenost prema Srbima (vidi Sokolovska, 2010: 172-4).

Dakle, homogamija kod Srba raste, a kod ostalih etničkih grupa opada; što je brojčano manja, etnička grupa je sklonija heterogamiji sa većinskim narodom. Društvene promene u posmatranom periodu uslovile su nacionalne i etničke homogenizacije i u severnoj srpskoj pokrajini, što se odrazilo i na povećanje zatvorenosti prema etnički mešovitim brakovima. Povećana etnička distanca u Vojvodini najuočljivija je u manjoj spremnosti za brak sa pripadnikom-com druge etničke grupe, nego što je to slučaj sa ostalim kontaktima (pre svega susedskim i radno-poslovnim; vidi Lazar, 2007: 64; Sokolovka, 2010: 237-238).

Na osnovu podataka iz *Saopštenja* o zaključenim i razvedenim brakovima Republičkog zavoda za statistiku, razmatrani trendovi mogu da se prate i u periodu od 2003. do 2013. godine (tabela 2):

Tabela 2. Zaključeni brakovi u Vojvodini prema nacionalnosti mladoženje i neveste (izvor: *Saopštenje 2003-2013*)³

	godina										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ukupan broj zaključenih brakova u Vojvodini	11127	11336	10433	10501	10593	10279	9636	9387	9739	9501	9799
homogamni brakovi	8384	8518	8092	8371	8391	8212	7608	-	7894	7711	8022

³Nedostaju podaci za 2010., zbog drugačijeg objedinjavanja rezultata kroz kategorije Srbija-sever (AP Vojvodina i Beograd) i Srbija-jug (preostala teritorija R Srbije).

%	75,35	75,14	77,56	79,72	79,21	79,89	78,95	-	81,1	81,2	81,9
heterogamni brakovi	2743	2818	2341	2130	2202	2067	2028	-	1845	1790	1777
%	24,65	24,84	22,44	20,28	20,79	20,11	21,05	-	18,9	18,8	18,1

Kao što vidimo, heterogamni brakovi u Vojvodini su u opadanju u posmatranom periodu. Posle blagog porasta koji je zabeležen u 2004. godini, opadanje je blago, do 2009. godine, kada se beleži skok u odnosu na prethodne tri godine. Nakon 2010. godine pad je osetniji u odnosu na prethodni period. U opadanju je i ukupan broj sklopljenih brakova u Vojvodini, koji je bio najniži u 2010. godini, a potom beleži blagi rast, ali znatno manji u odnosu na 2003. godinu. Broj homogenih brakova u posmatranom periodu raste: najniži je bio 2004. (75,14%), a najviši 2013. godine (81,9%).

U skladu sa analizom koja pokazuje da je u Vojvodini broj sklopljenih homogamnih brakova znatno viši od heterogamnih, Sokolovska (2010) ukazuje na prisutnost značajnije društvene distance, uz istovremeno nizak nivo 'zamagljivanja' etničkih granica. Pomoću izračunatih nivoa indeksa asocijacija i uključivanja vremenske komponente, ona je u svojoj studiji pokazala da homogamija kod Srba raste, a kod ostalih etničkih grupa opada, kao i da sklonost ka heterogamiji sa većinskim narodom raste, ukoliko su etničke grupe brojčano manje. Zaključak njenih istraživanja je i da većinski narodi, više od ostalih, teže očuvanju svojih nacionalnih granica, dok brojčano manje etničke grupe teže zamagljivanju tih granica. Isti zaključak nametnuo se i na osnovu analize etničke distance u Vojvodini, koja je pokazala da Srbi imaju veću distancu kada je u pitanju izbor bračnog druga, a da to nije slučaj kod ostalih etničkih grupa (Sokolovka, 2010: 237-238).

Iako se udeo mešovityh brakova u Vojvodini smanjuje u odnosu na ranije posmatrane periode, u pokrajini je udeo etnički heterogenih brakova i dalje na višem nivou u odnosu na ostale regije u Srbiji (tabela 3):

Tabela 3. Broj i procenat heterogenenih brakova u Srbiji (izvor: *Saopštenje 2003-2013*)

Broj heterogenih brakova	godina		
	2011	2012	2013
Ukupan broj heterogenih brakova u Vojvodini	1845	1790	1777
%	18,9	18,8	18,1
Ukupan broj heterogenih brakova u Beogradskom regionu	570	578	586
%	6,0	6,4	6,2
Ukupan broj heterogenih brakova u regionu Šumadije i Zapadne Srbije	267	319	619
%	2,8	3,5	6,4
Ukupan broj heterogenih brakova u regionu Južne i Istočne Srbije	321	347	352
%	4,5	4,9	4,8

Na osnovu podataka u tabeli 3 vidimo da je stopa mešovitenih brakova u Vojvodini u periodu od 2011. do 2013. godine i dalje znatno veća nego u ostalim regionima Srbije⁴ i kreće se u intervalu od 18,9 do 18,1%, dok je u beogradskom i ostalim regionima Srbije u intervalima od 2,8 do 6,4% od ukupno sklopljenih brakova. Ovde je važno napomenuti da ovi rezultati o učestalosti mešovitenih brakova sami po sebi nisu dovoljan pokazatelj procesa i kvaliteta heterogamije na teritoriji severne srpske pokrajine (videti i Vasić et al., 2015).

UMESTO ZAKLJUČKA: ZAŠTO JE VAŽNO RAZVIJATI INTERKULTURALNOST?

Kada dvoje ljudi različitog kulturnog (pre svega, etničkog i/ili konfesionalnog) porekla odluči da stupi u brak, prvo što možemo da zaključimo je da njima ta razlika – bar u tom momentu – nije od velikog značaja. Martinez

⁴Za period od pre 2011. godine podaci se ne mogu upoređivati na ovakav način, jer u ranijim Saopštenjima o zaključenim i razvedenim brakovima, koje je izdao Republički zavod za statistiku, nisu dati podaci za regione Beograda, Šumadije i Zapadne Srbije, Južne i Istočne Srbije, već su grupisani trojako, kao Vojvodina, Centralna Srbija i Kosovo i Metohija (mada se podacima za AP Kosovo i Metohiju ne raspolaže još od 1998. godine).

Hernandez objašnjava da „početna međusobna privlačnost neretko polazi upravo od zapažanja egzotičnog u drugom . . . bilo da je reč o akcentu, ritmu, temperamentu – strano je fascinirajuće. Ono se obraća ka našoj znatiželji, tako i našem nagonu za otkrivanjem.“ (Martinez Hernandez, 2009: 129) Međutim, kulturne razlike kasnije mogu dovesti i do konfrontacija, o kojima par nije slutio u početnoj fazi uspostavljanja emotivne veze. Autorka napominje da veće kulturne razlike u većoj meri i sakrivaju stvarni konfliktni potencijal, jer ponašanje drugih merimo vlastitim kulturnim standardima. Rešenje za takve nesporazume je identifikacija problema i pronalaženje zajedničkih rešenja uz učešće oba bračna partnera čime se, vremenom, ovladava posebnim kompetencijama u konstruktivnom rešavanju kulturnih konflikata (Martinez Hernandez, 2009: 146).

Kolerman ističe da prilagođavanje u interkulturalnom smislu znači ravnotežu između očuvanja vlastitih kulturnih standarda i otvorenosti za promenu koja znači i integraciju. Autorka naglašava da prilagođavanje drugoj kulturi ne znači nužno zamenu identiteta, već šansu da se oslobodimo predrasuda, razvijemo dublje razumevanje za strane kulture i „da razvijemo sebe, tako što ćemo proširiti svoj vlastiti repertoar obrazaca ponašanja, osobina i vrednosti koje nam se čine smislenima i korisnima“ (Kollermann, 2009: 90). Ako pod interkulturalnom komunikacijom podrazumevamo neku vrstu odgovarajućeg ponašanja u datoj kulturi, onda se ponašanja i delanja koja unapređuju ovu sposobnost mogu smatrati i činiocima razvoja kulturne inteligencije, jer se „najbolje prilagode oni koji upoznaju novu kulturu, a i dalje zadržavaju dragocene elemente svoje izvorne kulture“ (Tomas, Ikson, 2011: 41). Prema Tomasu i Ikson „[k]ulturna inteligencija podrazumeva širinu i umeće razumevanja pojedine kulture, porast znanja o toj kulturi kroz ličnu interakciju s njom, postepeno menjanje sopstvenog razmišljanja u smeru boljeg razumevanja date kulture i unapređivanje ponašanja u cilju postizanja veće umešnosti i primerenosti u interakciji s pripadnicima te kulture“ (Tomas, Ikson, 2011: 29-30).

Međutim, uticaj na formiranje kulturnog identiteta može imati i činjenica da jedan ili oba buduća bračna partnera žive (ili su živeli) u multikulturalnoj sredini. Takvo iskustvo omogućava otvorenost prema drugom i drugačijem i dobra je osnova za interkulturalnu komunikaciju na svim nivoima (Stierlin Doctor, 2009). Vojvodina u značajnoj meri predstavlja baš takvo društveno okruženje, koje omogućava pojedinačno i kolektivno iskustvo kontakta sa drugim kulturama, nacijama i religijama. Stalni procesi usvajanja, pozajmljivanja i slobodnog reinterpretiranja kulturnih elemenata među svim etničkim akterima severnu srpsku pokrajinu čine društvenom sredinom u kojoj su mešoviti brakovi ne samo demografski, već i strukturni činioci za sticanje i razvijanje sposobnosti

prilagođavanja, stvarajući društvenu situaciju u kojoj interkulturalna komunikacija može da se odvija kao stvarna razmena iskustva.

Različitost Vojvodine predstavlja ne samo bogatstvo, već i specifičnost koju bi trebalo dodatno istražiti. Mešoviti brakovi bi nam mogli puno toga otkriti o prirodi interkulturalne komunikacije, ne samo na nivou regije nego i opštih trendova. Pored boljeg razumevanja osobenosti načina života etničkih i konfesionalnih zajednica u Vojvodini, moglo bi se zaključivati i o društvenim tendencijama opštijeg karaktera koje se prelamaju kroz brak i porodicu, odnosno čiji indikatori upravo mogu da budu etnički heterogeni brakovi.

Žolt Lazar, Danijela Aćimov

MIXED MARRIAGES IN VOJVODINA AS AN INDICATOR OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Summary

This paper presents the general determinations of interculturalism, intercultural communication, marriage and mixed marriage. Attention is directed to the general conditions that are conducive to mixed marriages, as well as the conditions that inhibit them. In the focus of consideration are the mixed marriages in Vojvodina and features of heterogamy that occurs in this region, while the analysis derived from the available data of the 2011 Census in Serbia. Special attention was paid to the frequency of heterogeneous marriages in relation to the total number of marriages in Vojvodina for the period from 2003 to 2013. The paper also discusses some indicators of the manifestation of interculturalism in mixed marriages, and points to the need and possible directions for their more detailed study.

Key words: marriage, mixed marriage, heterogamy, intercultural communication, Vojvodina

LITERATURA

- Drljača, D. i Medar, I. (2002). Putevi prevazilaženja grupne zatvorenosti: etnički/nacionalno mešoviti brakovi. Preuzeto 20. juna 2014. sa http://www.pmfbl.org/etnologija/radovi_irena/lat/mjes_brakovi_lat.pdf
- Đurić Bosnić, A. (2011). Mentalni megalopolisi ili otkrivanje drugosti. *Interkulturalnost*, 1, 5.
- Koković, D. (2005). *Pukotine kulture*. Novi Sad: Prometej.
- Koković, D. (2011). Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje. *Interkulturalnost*, 1, 42-49.
- Kollermann, N. (2009). Jesam li lud ja ili su ljudi oni? U: Kumbier, D.-F. Schulz von Thun (ured.) (2009). *Intekulturalna komunikacija: metode, modeli, primjeri*. Zagreb: Erudita. 74-90.

- Lazar, Ž. (Ed.)(2007). *Vojvodina Amidst Multiculturalism and Regionalization*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Lazar, Ž. (2009). Vojvodina in Europe – Models of Territorial Identification of the Citizens of Vojvodina. *Zeitschrift für Balkanologie*, 45 (1), 57-65.
- Martinez Hernandez, N. (2009). Sorry, zlato, ali razumem samo španjolski! U: Kumbier, D.-F. Schulz von Thun (ured.) (2009). *Intekulturalna komunikacija: metode, modeli, primjeri*. Zagreb: Erudita. 129-147.
- Mrden, S. (2010). Etnički miješani brakovi na prostoru bivše Jugoslavije, 1970-2005. godina. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 131, 255-268.
- Mutavdžić, P., Todorović, D. i Kampouris, A. (2011). Koliko je Balkan danas interkulturalan? (Prilog jačanju balkanske interkulturalne komunikacije). *Interkulturalnost*, 2, 72-80.
- Petrović, R. (1985). *Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Redklif-Braun, A. R. (1982). *Struktura i funkcija u primitivnom društvu*. Beograd: Prosveta.
- Saopštenje (SN50)* (2003-2013). Beograd: Republički zavod za statistiku. Preuzeto 18. avgusta 2014. sa <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=164>
- Segalan, M. (2009). *Sociologija porodice*. Beograd: Clio.
- Sokolovska, V. (2010). *Akulturacija etničkih grupa u Vojvodini*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Stierlin Doctor, L. (2009). Dva naroda žive – ah! – u mojim prsima! U: Kumbier, D.-F. Schulz von Thun (ured.) (2009). *Intekulturalna komunikacija: metode, modeli, primjeri*. Zagreb: Erudita. 148-165.
- Tomas, D. i Ikson, K. (2011). *Kulturna inteligencija: živeti i raditi globalno*. Beograd: Clio.
- Vasić, A., et al. (2015). *Međuetnički odnosi mladih u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice.
- Wiechelmann, S. (2009). Je li to bio interkulturalni nesporazum? U: Kumbier, D.-F. Schulz von Thun (ured.) (2009). *Intekulturalna komunikacija: metode, modeli, primjeri*. Zagreb: Erudita. 313-324.